

MET DE ANGST IN DE PEN

Waarom ambtenaren zo merkwaardig schrijven

Roost Kuggeleijn - neerlandicus en ambtenaar
van Peter de Ruiter - psycholinguïst

Als een ambtenaar het wil hebben over 'geld geven', dan schrijft hij:

'het organiseren van koopkracht'. En een gehandicapte wordt al snel

een "anders-valide". Waar komt deze drang tot verhullend en omslachtig

taalgebruik toch vandaan?

Niemand wordt als ambtenaar geboren. Voor ambtenaar kun je ook niet studeren. Ambtenaar is iets wat je wordt. Ook de taal van de ambtenaar is niet iets wat je op enige school kunt leren. Als er op dit gebied al iets onderwezen wordt, dan is het hoe je ambtenarentaal kunt afleeren. Cursussen met titels als 'Helder schrijven', 'Begrijpelijk schrijven' en 'Klantgericht corresponderen' slaan flinke bressen in gemeentelijke en departementale opleidingsbudgetten. Ze moeten ervoor zorgen dat ambtenaren formuleringen als "het op de rit zetten van het bouwtraject van de realisering" of "het faciliteren van de planning van de operationele cyclus" vervangen door respectievelijk 'beginnen' en 'helpen bij het maken van afspraken over de uitvoering'.

Ondanks al deze cursussen blijft ambtelijke taal een hardnekkig probleem, dat bijdraagt aan de veelbesproken kloof tussen overheid en burger. Ook bemmert het de samenwerking binnen de overheid, doordat verschillende groepen ambtenaren verschillende 'dialecten' spreken. Zo is er geen enkele garantie dat twee ambtenaren onder "synergetisch gebiedsgericht werken in de regio" allebei hetzelfde zullen verstaan. Waarom is dat ambtelijk taalgebruik zo lastig uit te roeien? Wat weerhoudt een ambtenaar ervan normaal Nederlands te schrijven?

Koeterwaals

Op verjaardagsfeestjes en op de discussiepagina's van landelijke dagbladen weet men het wel: het probleem van de ambtenaar is de ambtenaar. De ene ambtenaar houdt de andere in stand en omdat niemand dat mag weten, spreken ze ons toe in een onbegrijpelijk koeterwaals. De vraag is echter of deze, en soortgelijke verklaringen wel recht doen aan de complexe dagelijkse werkzaamheden van de ambtenaar. Een ambtenaar moet namelijk op eieren kunnen lopen om te

overleven. Als hij een tekst schrijft, moet hij rekening houden met het krachtenveld van politiek, belangenbehartigers, andere ambtelijke organisaties en de media, en dat kan de ambtenaar als bedreigend ervaren. De door deze complexiteit ontstane angsten vinden via de taal, een van de belangrijkste werktuigen in de ambtenarij, hun weg naar buiten. Ambtenaren schrijven met de angst in de pen. Om precies te zijn: met zes angsten.

1. De angst om te direct te zijn

Ambtenaren schrijven vaak over onderwerpen die maatschappelijk of politiek gevoelig liggen en voelen daardoor de behoefte om politiek correct te formuleren. Maar soms gaat men in die correctheid erg ver. Zo wordt in een stuk over het gehandicaptenbeleid van het ministerie van VWS consequent gesproken over "mensen met beperkingen". Dit leidt tot zinnen als:

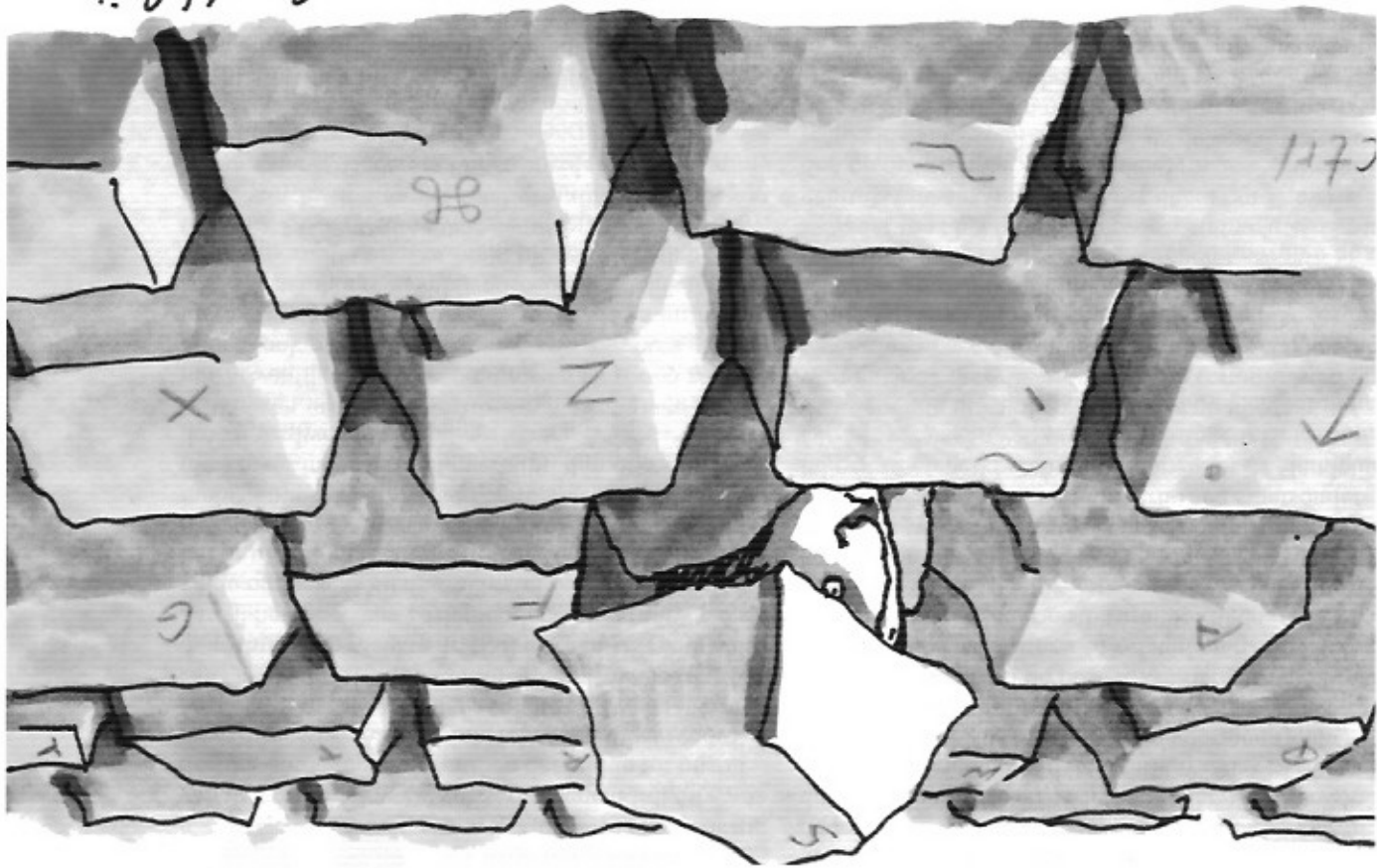
Het beleid van het kabinet is erop gericht om ervoor te zorgen dat deze mensen de beschikking hebben over voorzieningen die hun beperkingen compenseren. Voor die mensen waarvoor geen voldoende compensatie mogelijk is zullen aparte voorzieningen moeten worden getroffen.

Zou iemand met een dwarslaesie nog begrijpen dat die "compensatie" over zijn rolstoel gaat? Ook het gebruik van het eufemisme "anders-valide" (uit hetzelfde stuk) is een symptoom van de angst om te direct te zijn. Deze angst maakt ook dat 'geld geven' wordt tot "het organiseren van koopkracht", en dat 'we waren te laat' verandert in "de vertraging is veroorzaakt door additioneel benodigde doorlooptijd".

2. De angst om niet volledig genoeg te zijn

Deze angst wordt ingegeven door de mogelijkheid dat er altijd vragen kunnen komen. Om deze vragen vóór te zijn, proberen ambtenaren alvast zo veel mogelijk informatie te geven, zoals in: "De toegang tot een computer is een doorslaggevende factor voor het opbouwen van computerervaring." Ook het volgende valt beslist niet te ontkennen: "uithuisigheid is een noodzakelijke voorwaarde om zich in de publieke ruimte delinquent te kunnen presenteren" (met dat laatste wordt gewoon bedoeld 'op straat de wet overtreden').

Muttlings

Illustratie: Marko van Sluiter

conflict zou kunnen ontstaan. Dan rest hem niets dan zeer indirect te formuleren, met soms hilarische resultaten: "Toneelgezelschap 'De Kromme Tenen' is als vaste bespeler van de bovenzaal meer geïnstitutionaliseerd dan wenselijk."

Het "creëren van draagvlak" is een "centrale activiteit" in het bestaan van de ambtenaar. Dit verdraagt zich slecht met een "conflictmodel", om het maar eens ambtelijk te formuleren.

Maar wat moeten we met al die angsten van de ambtenaar? Moet hij in therapie en met zijn angsten worden geconfronteerd? Moet Emile Rateband aan de slag om hem over gloeiende kolen te laten lopen? Allereerst moeten we de ambtenaar leren begrijpen. Ongeschoold betreft hij het overheidsapparaat en binnen luttele maanden vloeien de eerste ambtelijke volzinnen uit zijn toetsenbord. Er zou eens goed onderzoek moeten worden hoe dit proces zich precies voltrekt. Wellicht is inzicht in het ontstaan van ambtenarentaal het begin van het voorkomen ervan.

In een ideale wereld verbaast de ambtenaar zich niet zo over de voorbeelden uit dit artikel als wij hebben gedaan bij het verzamelen ervan. En mocht een ambtenaar bij het lezen van de zin: "Als de heuristische functioneert zoals bedoeld en de criteria ook in de tijd valide blijven te zijn, is het evolutionaire perspectief duister" geen gevoel van bevremding krijgen, dan wordt het misschien toch tijd om Emile Rateband in te schakelen.

De voorbeelden van ambtelijk taalgebruik zijn niet verzonnen. De auteurs kwamen ze in hun dagelijkse werk tegen. Namen in de voorbeelden zijn wel gefingerd.

3. De angst om onwetenschappelijk te zijn

Veel beleidsambtenaren hebben een wetenschappelijke vooropleiding. Deze speelt hun geregeld parten, want er is één groot verschil tussen de wereld van de wetenschap en die van de ambtenarij: wetenschap-circuit met elkaar, maar de teksten van ambtenaren komen ook geregeld naar buiten. Een zin als "Deze casus bevat corruptieve elementen" is in een juridische tekst wellicht functioneel, maar is daarbuiten absoluut ontoelaatbaar, al is de formulering "Hier hangt een luchtfje aan", die we ook wel eens gelezen hebben, misschien weer wat te informeel.

4. De angst om op leegheid te worden betrap

Metacommunicatie (communicatie over communicatie) is een veelgebruikte vorm om te verhullen dat er eigenlijk niet veel te melden valt, zoals in: "het kader is een algemeen kader met daarin een aantal uitgangspunten". Soms is helemaal niets zeggen toch beter.

5. De angst voor de kloof met de burger

Ook de ambtenaar weet dat er een kloof bestaat tussen de overheid en de burger. Uit angst om deze kloof nog groter te laten worden, tracht de ambtenaar zelfs regelmatig de kloof te overbruggen door zich in de burger te verplaatsen. Dit leidde bij een van hen tot de scherpzinnige observatie: "De burger leeft in een niemand leuk vindt om te horen, of waardoor een Zo nu en dan moet de ambtenaar iets opschrijven wat **6. De angst voor conflicten**